

שינוי אקלים והלכה: הצעה, ונסיון בשטח

הרב ברי קורנבלאו

Meisharim.org: Illuminating Priorities for Orthodox Communities

קביעת מציאות/עובדות

יומא פג.

לענן אימדינא — פטר דעות אָנלינגן. (רי"ף: "רוב דעות...")

"Torah and *halachah* accept these [IPCC] high-confidence scientific conclusions and predictions relating to human life and death and the prospects of life on Earth as the facts that its values and rulings must address, regardless of *sefeikot* that individuals or groups may have about them."

סכנה

שו"ע יו"ד קטזף:ה ברמ"א

...ואסור לסמוך אנס או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה.

שו"ע חו"מ תכז:ח-י

וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך (דברים ד, ט). ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים (דברים ד, ט).

הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וקצתם נתבארו בטור יו"ד סי' קט"ז, ועוד יש דברים אחרים ואלו הם: לא יניח פיו על הסילון המקלה וישתה, ולא ישתה בלילה מהבארות ומהאגמים, שמא יבלע עלוקה והוא אינו רואה. הגה: וכבר כתבתי דברים אלו סימן קט"ז ביורה דעה וע"ש.

כל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם, ואמר: הריני מסכן בעצמי ומה לאחריים עלי בכך, או: איני מקפיד בכך, מכין אותו מכת מרדות, והנזהר מהם עליו תבא ברכת טוב.

"In addition to our prayers for *siyata de'shemaya*, the principle of *ein somchin al ha'neis* requires us to act, *b'derech ha'teva*, to redress known dangers."

בל תשחית

ספר החינוך מצוה תקכט

שורש המצוה ידוע, ... וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחיתה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כחם, ולא כן הרשעים אחיהם של מזיקין שמחים בהשחיתת עולם והמה משחיתים, במדה שאדם מודד בה מודדין לו...

ט"ז שו"ע יו"ד קיז אות ד:

נשאלתי על דבר התיישים הגדולים שבגליל זה דרכן של הבעלי מלאכות שלא לקנות העורות אלא כשנוחרים אותם אבל לא שחוטין מפני שמתקלקלים קצת ע"כ יש להסתפק אם יכול ישראל לנחור התיישים בשביל זה או לא: נראה לי דהיתר גמור הוא דאי ניהוש לבל תשחית וכדרך שכתבתי בס"ס הקודם לזה בשם התוספות דלא ישקה מים מגולים אפי' לבהמה טמאה זה אינו דהא יש לו הנאה מזה ואין כאן בל תשחית וכמ"ש בסמ"ג לאוין סי' רכ"ט שכל שיש לו הנאה מרובה מהשחיתה אין כאן איסור בל תשחית וכן איתא ...

"The broad ethos of *bal tashchit* warns against excessive destruction and waste of man-made and natural resources."

הל' נזקי שכנים

(1) ב"ב כה:כו.

מתני' מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וקמ"ש אמה, ובקרוב ובשקמה — קמ"ש אמה; בין מלמעלה בין מן הצד. אם הבור קדמה — קוצץ ונותן דמים, ואם אילן קדם — לא יקוצץ. ספק זה קדם וספק זה קדם — לא יקוצץ.

רבי יוסי אומר: אף על פי שהבור קודמת לאילן — לא יקוצץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו.

(2) ב"מ קיז:

...אלמא רבי יוסי סבר על הניזק להרחיק את עצמו ורפנו סברי על המזיק להרחיק את עצמו

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יוסי.

אמר רב אשי: פי הנאן פי רב פהנא הנה אמרינו: מודי רבי יוסי בגירי דידיה.

...

בי בר מריון בריה דרביו, פי הנה נפצי פיתנא — הנה אָנלא רקמא ומזקא אינשי.

אתו לקמיה דרביןא. אמר להו: פי אמרינו מודה רבי יוסי בגירי דיליה — הני מילי דקא אָנלא מכחו, הכא — זיקא הוא דקא ממטי לה. מתקיף לה בר בר רב אשי: מאי שנא מזורה ורוח מסייעתו?

אמרוה קמיה דמרמר, אמר להו: הנינו זורה ורוח מסייעתו.

(3) רי"ף (יג:) וכן הלכה

וה"מ לענין איסורא דאסור למגרם היזקא לאינשי כדאמרינן [כ"ב:]: גרמא בנזקין אסור אבל לענין תשלומין פטור דגרסינן [ב"ק ס.]. אמר רב אשי כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו ה"מ לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא גרמא בעלמא הוא וגרמא בנזקין פטור:

(4) רמב"ם שכנים יא-א-ב (וכן שו"ע חו"מ קנה:לד)

מי שעשה גורן בתוך שלו, או קבע בית הכסא, או מלאכה שיש בה אבק ועפר וכיוצא בהן צריך להרחיק כדי שלא יגיע העפר או ריח בית הכסא או האבק לחבירו כדי שלא יזיקו, אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ וכיוצא בהן ומגיעתן לחבירו הרי זה חייב להרחיק כדי שלא יגיעו ולא יזיקו, א ופילו על ידי הרוח מצויה שכל אלו כמי שהזיקו בחציו הן. אף על פי שהוא חייב להרחיק כל כך אם הולכה הרוח המצויה המוץ ואת העפר והזיקה בהן פטור מלשלם שהרוח הוא שסייע אותו ואין נזק זה בא מכח מזיק עצמו.

ולך בינא, מאי שנא מגן היוצא מפתח הפטיש והזיק – דחייב לשלם? קתם ניקא ליה דליזל, קכא לא ניקא ליה דליזל.

"The laws of *nizkei scheninim* extensively regulate and prohibit polluting activities that damage others' property and health."

נזק מצטבר

בראשית רבה לא:ה (דור המבול)

"קץ כל בשר בא לפני", הגיע זמנם להקצץ, הגיע זמנן לעשות בתה, הגיע קטיגורים שלהן לפני כל כך למה כי מלאה הארץ חמס מפניהם, איזהו חמס ואיזה היא גזל, א"ר חנינא חמס אינו שוה פרוטה, וגזל ששוה פרוטה, וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים והיה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה, עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין, א"ל הקדוש ברוך הוא אתם עשיתם שלא כשורה, אף אני אעשה עמכם שלא כשורה...

סנהדרין קט: (אנשי סדום)

דהוה ליה [דרא] דלבני: אתי כל חד וחד שקל' חדא. א"ל אנא חדא דשקלי. דהוה שדי תומי או שמכי: אתו כל חד וחד שקיל חדא. א"ל אנא חדא דשקלי,

שיעורי הרא"ל, דינא דגרמי עמ' 200

בצורך להתמודד עם מצוקה חברתית מסיימת או לבלום תהליכים שליליים - ומעין, כפי שציין הריצב"א כתקדים, הנימוק שהעלה רבי יוחנן ביחס לחיוב היזק שאינו ניכר "שלא יהא כל אחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו" (גיטין נג.).

ופוק חזי, לדוגמה, מה שהעלו כמה ראשונים לגבי הרשאה. הריטב"א אמנם הרחיק לכת וקבע שכל מימסד הרשאה אינו אלא פרי תקנה דרבנן :

"... דאורכתא אליבא דלישנא בתרא תקנתא דרבנן הות מפני תקנת השוק, מפני שלא תגעול דלת בפני השוק..."

(שבועות לג: ריטב"א ד"ה והא דאמרי נהרדעין)

אך רוב הראשונים הניחו כדבר פשוט שהרשאה מושתתת על יסודות מעיקרא דינא, ואף על פי כן כמה מהם קבעו שבמקרים בהם אין יסודות אלו מאפשרים את הפעלתה, וכגון לגבי מלוה על פה, הורחב היקפה מכוח התקנה - אם של חז"ל ואם של הגאונים שבאו בעקבותיהם, כפי שצרכי השעה דחקו.

וכך, במקביל - וכאן באה הפנייה והבקשה לעיני העדה - ניתן להציע ביחס לגרמי וגרמא. בדורותינו, יישום חיובי גרמי - או, יותר נכון, פטורי גרמא - על פי מתכונת הרמב"ן הצרופה, נתקל בקשיים מעשיים ההולכים ומחריפים.

במציאות הטכנולוגית המתפתחת, גוברת בהתמדה היכולת להסב נזקים, פיסיים או אפילו וירטואליים, של ממש בלי להתחייב על פי הקריטריונים של הרמב"ן או של הר"י. הנזקים יכולים להיות יותר מופשטים ותהליך הנזק יותר עקיף מהרף המינימלי הנדרש לחייב מדין גרמי - ואף על פי כן, התוצאה חמורה למדי.

יכול גנב למדן ומבריק לתכנן ולבצע שוד מושלם, בעזרת מערכת כלי פריצה של גרמא, מבלי להסתכן, לדוגלים בשיטה זו, בנזק ישיר או גרמי. הנתמיד בפטור תרחיש כזה על יסוד גרמא בנזקין? האם מגמת ניתוק האדם ממעשיו, על בסיס פער הזמן בין הפעולה והתגובה, ומתוך הנחת עצמאותן של מערכות מפותחות, שכמה פוסקים אימצו כדי להקל בשעת הצורך לגבי שבת, ישימה לגבי פטור נזק? וגם אם נדחה דוגמה זו, מתוך הנחה שניתן לחלק בין שבת לניזקין - שלגבי מלאכה נתמקד בפעולה ולגבי נזק בתוצאה - כלום אין הבעיה קיימת בשפע מקרים אחרים?

הבקשה שטוחה, הסמכות קיימת, והעיניים נשואות. במידה ויעלה ביד גדולי הפוסקים לתקן בנידון, הם יצליחו לגדור פירצה חברתית של ממש, ואף ישכילו, בד בבד, להרים קרנה של תורה.

R. Jeremy Wieder, RIETS: "When I asked Rav Herschel Schechter for his perspective on these issues, he simply looked at me and unflinchingly replied, 'Our grandchildren have to live in this world.' That does not require a *se'if* in *Shulchan Arukh* to work out, just the *sekhel hayashar*."